

C. Koninckx, *The First and Second Charters of the Swedish East India Company (1731-1766)* (Kortrijk: Van Ghemert Publishing, s.a. [1980], 560 blz., BF200,-).

De lezer van de BMGN verwacht vermoedelijk niet hier een bespreking van een boek over de Zweedse Oostindische Compagnie aan te treffen. Het moet de historische voorstelling zijn, dat deze Zweedse compagnie een gecamoufleerde voortzetting van de bekende Compagnie van Oostende was, die de redactie van dit tijdschrift moet hebben bewogen dit boek te doen recenseren. En ironisch genoeg is dit juist de voorstelling waartegen Koninckx zich van meet af aan voortdurend in dit boek afzet.

In het kader van mercantilistische maatregelen ter verbetering van de Zweedse economie na het einde van de Grote Noordse oorlog in 1721 paste ook de oprichting van een eigen Aziatische compagnie. Voordien was er sedert Willem Usselinx wel eens over nagedacht, maar alleen op papier. In 1731 werd de oprichting een feit. Voorzien van het monopolie-recht voor Zweden, mocht de nieuwe compagnie zich op die gebieden in Azië richten waar geen andere Europese compagnieën claims op hadden. In de praktijk werd dat alleen Kanton, waar de Chinezen alle Europeanen op dezelfde voorwaarden tot handel toelieten. Door Zweedse diplomatieke vertegenwoordigers werd in het buitenland openlijk van de oprichting kennis gegeven. De initiatiefnemers waren voornamelijk Zweden, van wie verschillende internationale contacten hadden; een grote rol speelde ook de Schot Campbell die als aandeelhouder en supercarga nauw bij de Compagnie van Oostende betrokken was geweest. Deze compagnie was in 1731 nog niet opgeheven, maar moest toen haar activiteiten onder buitenlandse druk stopzetten. Volgens Koninckx was van een formele band tussen beide compagnieën absoluut geen sprake, wel stapte een aantal mensen met een hoeveelheid kapitaal naar Gothenburg over. Omdat altijd veel financiële bescheiden systematisch na verloop van een korte periode werden vernietigd en de namen van directeurs en aandeelhouders geheim werden gehouden, bestaat geen duidelijk inzicht in de mate van 'Oostendse' betrokkenheid. De auteur benadrukt het nationale karakter van de nieuwe compagnie. Over Campbell, die in 1731 direct tot Zweed werd genaturaliseerd, wordt verder niet veel meegedeeld.

De Zweedse Oostindische Compagnie heeft tot 1813 bestaan. Viermaal werd het charter verlengd: 1746, 1766, 1786 en 1806. Alleen de periode tot en met 1766 wordt hier beschreven. De Zweden hielden zich met handel bezig en vestigden geen factorijen of kolonies. In totaal werden tot 1813 heen en terug naar Azië 130 reizen gemaakt; vrijwel alle gingen naar Kanton. De VOC en de Engelsen hebben alleen in het begin moeilijkheden in de weg gelegd. Het eerste schip, de 'Fredericus Rex Sueciae', werd in 1733 op de terugreis in Straat Sunda door een speciaal daartoe uitgezonden eskader van de VOC opgewacht en naar Batavia opgebracht, maar de veronderstelde bewijzen voor verkapte Oostendse activiteiten werden niet gevonden. Na verontschuldiging van Nederlandse kant mocht het schip de reis voortzetten. De Engelsen verjoegen een jaar later een Zweeds schip uit India. Thee en porselein waren de veruit belangrijkste produkten die in Gothenburg werden aangevoerd; met zilver, in Cadiz aan boord gebracht, werden deze betaald. De aandeelhouders ontvingen voor hun investering een behoorlijk dividend, aanvankelijk 55, later naar 28% dalend.

Het boek van Koninckx, verbonden aan de Brusselse universiteitsbibliotheek, is een wel heel omvangrijke studie van de eerste vijfendertig jaar in het bestaan van de Zweedse Oostindische Compagnie geworden. Schier uitputtend worden allerlei onderwerpen behandeld: aan de kleinste bestanddelen van de veelsoortige ladingen worden diverse bladzijden en tabellen gewijd, allerhande zaken, die aan de ook maar enigszins met dit soort materie vertrouwde lezer bekend zijn, worden uitvoerig uitgelegd. De lezer verliest hierdoor soms

uit het oog dat het toch maar om een kleine onderneming gaat. Tussen 1732 en 1766 verliet in totaal niet meer dan eenenzestig maal een schip de haven van Gothenburg. In dezelfde periode vertrokken 1120 Nederlandse oostindiëvaarders naar Azië; vanuit Enkhuizen, een kleinere van de zes - niet vier zoals Koninckx meent - kamers, waren dit er al tachtig. Voor de invloed van het verkeer met Azië, op het economische, sociale en culturele leven zou men wellicht beide steden met elkaar moeten vergelijken, waarbij voor Enkhuizen de band met Azië al een eeuwenoude was en een totaal nieuwe voor Gothenburg. Helaas beschikken we voor Nederland niet over een dergelijke studie. Koninckx maakt wel steeds vergelijkingen met andere Europese compagnieën, maar daarbij verliest hij de proporties soms uit het oog. Die vergelijkingen zijn ook niet altijd op hun plaats, omdat een thee- en porseleinhandels- en scheepvaartbedrijf niet op één lijn kan worden gesteld met veel omvattender bedrijven als de Engelse en Nederlandse compagnieën, die in talloze produkten handelden, aan de interAziatische vaart deelnamen en op vele punten vaste kantoren en stukken territorium bezaten. De Zweedse compagnie is wel een uitstekend voorbeeld hoe in het midden van de achttiende eeuw een zuiver handelsbedrijf zonder enige andere verplichting dan het beheer van een tijdelijke loge in Kanton zondermeer winstgevend was. Dat kon langzamerhand van de VOC niet meer worden gezegd.

Koninckx aanpak biedt allerlei aanknopingspunten voor de Zuid- en Noordnederlandse geschiedenis. De financiële inbreng van Zuidnederlanders in de jaren veertig is opvallend groot. Zij staken vaak veel hogere bedragen in een uitreding dan zelfs voorname Zweden. Van twee verongelukte schepen zijn de lijsten van participanten bewaard gebleven. Tenminste tweevijfde van het kapitaal was uit de Zuidelijke Nederlanden afkomstig, mogelijk nog beduidend meer. Wanneer in Cadix zilver werd ingenomen, bemiddelden hierbij vaak Zuidnederlanders. Eenmaal, in 1743, werden de vierenveertig kisten met zilver, uit Londen aangebracht, in Oostende aan boord genomen. Thee werd na de veilingen voor een aanzienlijk deel uitgevoerd, ondermeer naar de Republiek, vanwaar het naar het Zuiden ging. Uit deze en andere voorbeelden krijgt men de indruk dat het nationale karakter van de compagnie wat minder sterk was dan de auteur stelt. Engels/Schotse inbreng was vermoedelijk het grootst in de jaren dertig, want tot de regeling van een hoogopgelopen geschil (het zogenoemde Porto Novo-incident) in 1741 behoorde ondermeer de Zweedse belofte geen Brits kapitaal en mankracht meer te aanvaarden.

De financiële structuur van de Zweedse compagnie doet sterk aan die van de voorcompagnieën in de Republiek denken. Het kapitaal werd steeds maar voor één uitreding ingelegd en na afloop ervan weer terugbetaald. De VOC veranderde dit in 1602 in een periode van tien jaar, weldra werd de inleg permanent. In Zweden werd pas in 1753 van dit systeem afgestapt. De auteur constateert daarna een daling van het dividend, maar deze daling heeft niet uit de verandering voort te vloeien, maar kan toch ook te wijten zijn aan de scherpe daling van de theeprijs in Europa. Ook in Zweden krijgen na enige tijd de voornaamste aandeelhouders enige inspraak. Bemanningsleden op de Zweedse schepen genoten heel wat hogere gages dan hun collega's bij de VOC. Zij waren meestal na ongeveer twintig maanden weer terug in Gothenburg, bij de VOC moest men vijfjaar dienen. De gemiddeld twee schepen per jaar konden het stellen zonder vaste verversingsstations en vermeden bijvoorbeeld de Kaap aan te lopen, een handeling die de VOC-schepen altijd op een fikse verlenging van hun reisduur kwam te staan, maar die voor de tientallen schepen met hun duizenden opvarenden onontkoombaar was. Het gaat te ver om het gebruik van de route ten noorden van Schotland om en van de route door de Indische Oceaan (de zogenoemde Hendrik Brouwerkoers van 1610) Zweedse innovaties in de scheepvaart te noemen. De Zweedse scheepskost week ook niet essentieel af van die van schepen van andere nationaliteiten;

RECENSIES

de calorische waarde ervan was bepaald niet uitzonderlijk hoog. Het gebruik van driedekkers, schepen met drie doorlopende dekken, was vermoedelijk wel een belangwekkende Zweedse vernieuwing. De kamer Zeeland van de VOC ging als enige hier pas in 1764 toe over.

Deze en andere zaken inspireren de lezer. Dat gebeurt telkens des te sterker wanneer de schrijver het belang van de Zweedse bijdrage aan het Europese verkeer met Azië in ruimer verband gezien overschat. Aan de betekenis van de compagnie voor Zweden ga ik in deze recensie bewust voorbij. Koninckx heeft een belangwekkend boek geschreven, dat veel informatie biedt én tot tegenspraak en nadenken dwingt, twee verdiensten die hier samengaan.

J.R. Bruijn

Roland Mortier, Hervé Hasquin, *L'Europe et les révolutions (1770-1800). Etudes sur le XVIIIe siècle*, VII (Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles, 1980, 210 blz., ISBN 28 0040733 6).

De jaarlijkse uitgave van deze studiegroep van de achttiende eeuw bundelt dit keer een aantal uiteenlopende bijdragen over de Europese revoluties. Dit maakt het voor ons noodzakelijk om elk artikel afzonderlijk te bespreken.

Tijdens de openingszitting van het Vijfde Internationaal Congres over de Verlichting (Pisa, 1979) hield F. Venturi een lezing over de eerste crisis van het ancien régime (1768-1776). In zijn uiteenzetting geeft hij een opsomming van een aantal diverse feiten die op 'crisis' wijzen, en enkele beschouwingen hierbij. Jammer genoeg werkt de auteur de mogelijke parallellen tussen deze gegevens onvoldoende uit om ze als algemeen verschijnsel te verklaren. Nochtans geeft hij een vlot overzicht van de Europese toestand ten tijde van de Verlichting.

In haar bijdrage vraagt B. Kopecki zich af welk verband er is tussen het politieke denken van de verlichte filosofen en de politieke realiteit van het verlicht despotisme. Zij doet dit mijns inziens te eenzijdig vanuit de hoek van de denkers. Zij omschrijft eerst hoe Volttaire en tijdgenoten de sterke staat zien om vervolgens hun visie op de verlichte despoot zelf te geven. Zij gaat dan verder hoe de denkers de bovenste bevolkingslaag wensten te beïnvloeden om te eindigen met de ontkenning dat deze al een etatisme voorstonden. Zij geeft also een genuanceerde samenvatting van het achttiende-eeuwse politieke denken.

E. Griffin-Collart brengt een opvallend artikel over het politieke denken van David Hume. Hoewel deze empirist geen specifiek werk over de staat schreef, gaf hij er toch heel wat beschouwingen over. De auteur slaagt er goed in om Humes' visie tussen de polen, die het denkkader van de Glorious Revolution en de Amerikaanse revolutie vormden, te situeren.

Grondig gedocumenteerd schetst H. Hasquin twee 'crisismomenten' in de Oostenrijkse Nederlanden (1767-1769 en 1771-1774). Hij beschrijft zeer logisch en genuanceerd het verschijnsel van de hoge voedselprijzen, de reactie van de bevolking en de tegenreactie van de overheid tijdens deze crisissen. Het is jammer dat zijn bijdrage beperkt blijft tot zo'n korte tijdsperiode.

Zoals hij zelf schrijft, geeft H. Plard een vluchtig en onvolledig overzicht van wat Duitse schrijvers over de Amerikaanse revolutie schreven tussen 1775 en 1800. Gezien dit omvangrijke taalgebied kan hij ook niet anders dan enkel tendensen en wat voorbeelden geven. Het is een goede impressie die het louter literaire vlak overstijgt.

J.D. Candaux, medewerker van de bibliotheek van Genève, maakt een status quaestionis van de Geneefse revolutie van 1782 op. Hij doet dit grondig volgens het klassieke schema: